

УДК394.26(497.111)“1945/1959”
327.321(497.1)

Дипломирани историчар, Иван Хофман,
Архив Југославије, Београд
ivan.hofman69@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 16.1.2025.
Прихваћен: 15.4.2026.

„Јединство радника, сељака и народне интелигенције“ – прославе Међународног празника рада у Београду (1945–1959)

Апстракт: *Међународни празник рада био је један од четири законом дефинисана државна празника социјалистичке Југославије, чијим прослављањем је владајућа Комунистичка партија Југославије (Савез комуниста Југославије од 1952. године) неговала пожељно историјско памћење. Рад анализира праксу прослављања овог празника на примеру Београда, у хронолошком оквиру 1945–1959. година.*

Кључне речи: *Међународни празник рада, социјалистичка Југославија, Београд, масовни политички спектакл, политичке пароле, култура сећања.*

Свака друштвена заједница тежи кохезији и ради тога негује одређено колективно памћење у коме су садржана пожељна знања о прошлости, док се непожељна – она за које елита датог друштва верује да доприносе рушењу темеља заједнице – препуштају организованом и систематском забораву. Историјско памћење чува пожељне садржаје: датуме када су се одиграли неки пресудни догађаји, родиле се или, пожељно је мученички, умрле значајне личности. Институције дате друштвене заједнице разрађују те садржаје, преносе их систематски свом подмлатку и организују низ јавних манифестација сећања на темељне садржаје сопственог историјског памћења. Те јавне манифестације сећања су празници, које припадници друштвене заједнице обележавају кроз различите ритуале, односно системе правила који одређују начине понашања сваког појединца.¹

¹ Todor Kuljić, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, (Beograd: Čigoja štampa, 2006); T. Kuljić, *Tanatopolitika. Sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti*, (Beograd: Čigoja štampa, 2014); Alaida Asman, *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*, (Beograd: Biblioteka XX vek, 2011); A. Asman, *Oblici zaborava*, (Beograd: Biblioteka XX vek, 2018); Jelena

Социјалистичка Југославија била је резултат ослободилачког, грађанског и револуционарног рата вођеног на простору Краљевине Југославије 1941–1945.² Као неприкосновена победница изашла је Комунистичка партија Југославије, која је на федеративним основама ујединила земљу и започела изградњу социјализма. Махом измишљене традиције Краљевине Југославије (да употребимо синтагму Ерика Хобсбома),³ биле су замењене новим измишљеним традицијама, односно оне које су сачуване биле су прилагођене новим друштвеним, економским и политичким условима. Службено сећање на нове традиције имало је свој израз у прослављању нових празника.

Законом о државним празницима из 1955. године, којим су обједињена ранија појединачна правна акта, за државне празнике у ФНРЈ били су проглашени: Нова година (1. јануар), Празник рада (1. мај) и Дан Републике (29. новембар), а годину дана касније придодат им је и Дан устанка народа Југославије, популарно Дан борца – 4. јул.⁴

Колико год да су се празници разликовали по сâмом догађају који се слави, делили су многе заједничке ритуале, јер је њихова суштина била иста. Прослављала се Југославија као: равноправна заједница свих њених народа, створена у непоколебљивом отпору окупаторима и снагама колаборације; политичка заједница у којој су превазиђени сви сукоби и поделе, заоштрени до пуцања у некадашњој краљевини. Прослављала се стварност социјализма – једног, како се веровало, технолошки напредног и праведног друштва. Заједнички су им били „масовни спектакли тела“⁵ – параде великог броја људи опремљених реквизитима, који симболично приказују ком делу социјалистичког друштва припадају и слетови – групне фискултурне вежбе које, симболиком покрета и фигура начињених људским телима, приказују неке од темељних вредности југословенског социјалистичког друштва. Заједничке су им биле свечане седнице и пратећи

Ђорђевић, *Političke svetkovine i rituali*, (Београд: Margo-Art, 1997); Олга Манојловић Пинтар, *Археологија сећања: споменици и идентитету у Србији 1918–1989*, (Београд: Удружење за друштвену историју, Чигоја, 2014).

² Више о томе у: Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, (Београд: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 275–289.

³ Erik Hobsbom, *Izmišljanje tradicije*, (Београд: Библиотека XX век, 2002).

⁴ „Закон о државним празницима“, *Службени лист ФНРЈ*, 18/55, стр. 284; „Закон о проглашењу Четвртог јула – Дана борца – за празник Дана устанка народа Југославије“, *Службени лист ФНРЈ*, 27/56. Поред четири државна празника, на општејугословенском нивоу били су сваке године обележавани: Дан жена (8. март), Дан победе (9. мај), Дан младости (25. мај) и Дан Југословенске народне армије (22. децембар). Републике су, свака за себе, обележавале свој Дан устанка и друге републичке празнике (у Словенији оснивање Ослободилне фронте и Дан мртвих, у Македонији Илинден, а у Босни и Херцеговини оснивање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Босне и Херцеговине). Локалне средине имале су своје празнике, обично везане за дане ослобођења у Другом светском рату. Тако се, рецимо, у Шиду прослављао 6. децембар.

⁵ Синтагма историчарке уметности Миланке Тодић из монографије *Фотографија и пропаганда 1945–1958*, (Бања Лука–Панчево: Књижевна задруга, 2005).

уметнички програми, спортска такмичења, надметања у брзини и количини урађеног посла за добробит заједнице (тзв. социјалистичка такмичења) и др.

У намери да оживимо атмосферу празника у социјалистичкој Југославији, одлучили смо да истражимо прославу Празника рада у Београду, у распону година од 1945. до 1959. године. Овим ће бити обухваћене све промене у начину прослављања овог празника. Као примарни историјски извор коришћена су документа из фондова Архива Југославије.

Међународни празник рада, популарно Први мај, установила је Друга интернационала почетком 20. века у знак сећања на раднике Чикага, настрадале у сукобу са полицијом 1886. године. Прославе овог празника у социјалистичкој Југославији биле су врло амбициозне и темељно испланиране. Њима је КПЈ настојала да покаже, како домаћој тако и међународној јавности, приврженост грађана Југославије идеји изградње социјализма; како се из пепела подиже ратом разрушена домовина, плански гради привреда кроз индустријализацију, електрификацију и изградњу саобраћајне инфраструктуре, те врши „социјалистички преображај села“; како се социјализам брани од „снага реакције“, како спољних тако и унутрашњих; да докаже, потом, неистинитост оцена изречених у *Резолуцији* Информбироа и поручи да свака земља има право да развија сопствени пут изградње социјализма, без диктата из једног револуционарног центра.

„С Титом у изградњи социјализма“ или првомајске параде

Првих дана априла 1945. године, било је одлучено да се Први мај, као традиционални празник рада, прослави јавно, „у пуној слободи и у знаку победничког тријумфа над мрским фашизмом“.⁶ За разлику од епохе Краљевине Југославије, када је над радничким прославама стајала претећа сенка полицијске тортуре, радници су могли, у социјалистичкој домовини која се гради, слободно да прослављају свој празник. Пред њима су се налазили задаци обнове ратом разорене домовине, изградње социјализма и борбе против свих унутрашњих и спољних непријатеља. Самим тим је прослава Првог маја требало да мотивише раднике Југославије да извршавају постављене задатке.⁷

Дана 1. маја 1945. одржана је прва у низу првомајских прада у Београду, о којој је *Политика* писала: „Улице Београда оживеле су већ од сванућа. Свет је журио и, с песмом и клицањем, одлазио на зборна места.“ Траса свечане поворке у којој су били синдикално организовани грађани Београда и околине,

⁶ Архив Југославије (даље АЈ), Савез синдиката Југославије (даље 117), фасцикла 132, јед. 307, ГО Јединствених синдиката радника и намештеника Југославије, 5. април 1945.

⁷ Моша Пијаде, „Први мај 1945. У знаку победе народно-ослободилачке борбе, у знаку хероизма рада“, *Први мај 1945*, (Београд, 1945), стр. 3–4.

припадници Југославенске армије (укључујући и бугарски батаљон), представници омладине и „сељака и сељанки“ из околине града, кретала се од Славије до Теразија где су се налазили Јосип Броз Тито, чланови Политбироа ЦК КПЈ, представници АВНОЈ-а, Генералштаба Југословенске армије и министри у Влади ДФЈ. Репортер *Политике* је значајан простор посветио поворци омладине, која је маскама и различитим транспарентима приказивала „мрску прошлост из периода окупације и мрачне моменте [...] реакционарне Југославије“. Нарочиту пажњу гледаоца, написао је, изазвала је „жива слика“ Велибора Јонића,⁸ министра просвете у влади Милана Недића, кога је „спроводила“ група ученика „наоружана“ оловкама великих размера.⁹

Након што је на седници Идеолошке комисије ЦК КПЈ закључено да је првомајска парада из 1945. године била успешно изведена, уследила је директива о прослави у 1946. години.¹⁰ Радници су били позвани да покрену тзв. социјалистичко такмичење: да се обавежу да ће у што краћем року извршити што више поверених задатака, чиме би био повећан обим производње и били одузети аргументи свим „штеточинама и саботерима обнове и изградње земље“.¹¹ Укратко, од Првог маја се очекивало да буде дан најшире могуће мобилизације радника за задатак изградње социјализма у Југославији. Штампана је добила инструкције да пар дана уочи празника објављује прилоге о резултатима обнове земље и да на дан Првог маја објави посебно припремљен празнични број. То, само по себи, не би био тежак задатак да апарат агитације и пропаганде КПЈ није имао посебне захтеве:

1. новинари су морали да буду опрезни приликом изношења статистичких података, јер је постојала опасност да дају тачну слику стања југословенске привреде. Тиме би, напомиње се у директиви ЦК, државне тајне биле обелодањене, што би се лоше одразило по репутацију Југославије у иностранству (јер, по свему судећи, званично објављени резултати производње нису одговарали стварном стању);

2. од штампе се тражило да не сакрива свакодневне тешкоће са којима се сусрећу градитељи, да истиче напоре југословенских грађана да се оне превазиђу, али и да се те тешкоће не преувеличавају, како се не би раширила „атмос-

⁸ Велибор Јонић (1892–1946) био је један од оснивача Југословенског народног покрета Збор и министар просвете и вера у Влади народног спаса Милана Недића (1941–1944). „Velibor Jonić“, *Wikipedija, slobodna enciklopedija*. https://sr.wikipedia.org/sr-el/Velibor_Jonić (прист. 14. априла 2026).

⁹ „Величанствена прослава Првог маја у Београду“, *Политика*, 2. мај 1945, бр. 11986, стр. 2.

¹⁰ АЈ, Савез комуниста Југославије (даље 507), ЦК СКЈ Идеолошка комисија (VIII), кутија I – (1-41), 1946, бр. 1724, 03. април 1946.

¹¹ Више о социјалистичком такмичењу у: Ivan Hofman, „‘Socijalističko takmičenje’ na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946–1951.“, *Istorija 20. veka*, XXXII/2, Beograd, 2014, str. 155–170.

фера панике и неповјерења код заосталијих колебљивих слојева народа“, што показује да се КПЈ, упркос чињеници да је држала све конце власти у својим рукама, осећала још увек недовољно сигурном.

ЦК КПЈ је одлучио да се на дан Првог маја одржи општедржавна прослава, са централном манифестацијом у Београду. На њој је требало да учествује тзв. радни народ Београда и околине, као и његови одабрани представници из читаве ФНРЈ. Било је планирано да на свечаној поворци учествују групе радника из свих важнијих предузећа у земљи, који би понели са собом предмете, односно моделе који приказују грану производње којој припадају, те да учествују групе сељака из свих република, обучене у своје народне ношње. Обе групе имале би обезбеђен превоз до Београда. Смештај и исхрана у престоници поверени су Месном синдикалном већу Београда, које је, у сарадњи са тзв. масовним организацијама, било задужено да се цела прослава успешно изведе. Било је одлучено да се у центрима република одрже прославе по истом принципу као у Београду, док су за мања места предвиђени митинзи. Од војне параде се у 1946. години одустало, јер је она била предвиђена за Дан победе, 9. маја.¹² Прославу Првог маја организовао је Одбор за прославу, који је формирао пододборе са различитим задужењима: за смештај делегација из унутрашњости, за исхрану, парадну декорацију, финансије, чишћење и уређење града и за „културне приредбе“.¹³

Места за импровизацију није смело да буде. Почетак првомајске параде планиран је за 9 часова ујутро. Траса, предвиђена за колоне градитеља социјализма, пружала се од трга Славија, преко Теразија до палате „Албанија“, где је било предвиђено да се групе рачвају на оне које се спуштају ка железничкој станици, ка Калемегдану или ка Душановој улици. Према прорачунима педантних чиновника агитационо-пропагандног апарата Партије, очекивало се учешће око 160.000 људи у поворци, по шеснаест у сваком реду, што би чинило да колона буде дугачка око 12 km. Толиком броју људи, са све реквизитима које носе, било би потребно најмање 5 часова да продефилирају, уколико би се све одвијало по плану.

Распоред учесника у поворци био је прецизно утврђен. Сви су били подељени на групе, њих укупно 55 (представници одређене фабрике, села и сл.), свака са својим вођом. За сваку групу било је одређено место окупљања пре почетка поворке и правац кретања након проласка поред бине на Теразијама. На пример, Савез радника и намештеника металне индустрије окупљао се њихово у делу Немањине улице између Славије и улице Кнеза Милоша, а путања којом су се удаљавали од бине била је Кнез Михаилова улица у смеру ка Калемегдану.

¹² АЈ, 507, VIII, I – (1-41), 1946, бр. 1724, 3. април 1946.

¹³ АЈ, 507, VIII, II/1 б-48 (1-4), 1946, Одбор за прославу Првог маја у Београду, Београд, 18. април 1946. године.

Четири места дуж трасе поворке била су предвиђена за медицинске екипе, уколико би неком од учесника или гледалаца параде позлило. На Теразијама је било предвиђено место за микрофон, преко кога би се објављивао пролазак сваке појединачне групе. Такође, било је одлучено и да се на четири места дуж трасе поворке изводи војна музика. У циљу што организованијег кретања учесника прославе била је припремљена курирска служба на мотоциклима.¹⁴

Теразије су биле централно место читаве прославе. Ту се налазила троспратна бина за званице, тачно на платоу између хотела *Балкан* и хотела *Москва*. На највишој трибини, у центру, налазило се место за Јосипа Броза Тита, најуже руководство КПЈ и Генералштаб Југословенске армије. Са њихове десне стране било је место за министре у Влади ФНРЈ, председништво Народне скупштине, највише судске органе и руководство синдиката Југославије, а лево место за припаднике дипломатског кора и војне аташе.

Средња трибина била је намењена руководству НР Србије и представницима влада осталих република, представницима републичких синдиката, Српске академије наука, те уреднику и фоторепортеру *Борбе* и сниматељу *Филмских новости*. Најнижа трибина била је предвиђена за одабране инвалиде из рата, представнике масовних организација, удружења књижевника, сликара и новинара. На ширем простору Теразија, Сремске и Коларчеве улице била су издвојена места за ниже представнике различитих синдиката, официре и подофицире Југословенске армије, Управе државне безбедности, новинаре и фоторепортере различитих домаћих и страних редакција, филмске сниматеље и угледне грађане снабдевене посебним пропусницама.¹⁵

Политика је у броју од 2. маја 1946. опширно, на сличан начин као и претходне године, извештавала о првوماјској прослави у Београду. Навела је да је 200.000 учесника свечано корачало централним градским улицама готово пет часова и „одушевљено клицало своме Маршалу и својој новој народној држави“.¹⁶

„Слике треба носити [...] у слиједећем омјеру“ или преношење идеолошке поруке визуелним путем

У делу италијанског филозофа Томаза Кампанеле *Град Сунца* (1602) приказано је имагинарно друштво којим управљају знање и разум. Зидови кућа у замишљеном граду-држави осликани су фрескама које приказују геометријска тела, на којима су исписане математичке теореме; украшени су визуелним

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ „У Београду Маршал Тито присуствовао је дефилеу народне поворке чији је пролазак трајао скоро пет часова“, *Политика*, 3. мај 1946, бр. 12287, стр. 1

представама које, уз одговарајуће текстове, приказују сва тада доступна знања из природних наука, технике, теологије и филозофије.¹⁷ Град Сунца, као и свако идеално друштво, не може да опстане у реалном свету, али је идеја да се идеолошке поруке сликом преносе до најширих слојева становништва стекла широку примену у 20. веку и била је саставни део свих масовних политичких спектакала епохе.

Добар пример преношења идеолошке поруке сликом и исписаним паролама даје нам план прославе Првог маја из 1949. године.¹⁸ Задржаћемо се на одељку документа који се односи на трасу Главна железничка станица–трг Славија–Калемегдан.

Већ је на перонима железничке станице било предвиђено место за натпис „Живео Први мај!“, а лево и десно од њега по једна партијска и државна застава. Одмах поред „на драпираној црвеној подлози“ било је резервисано место за портрет Јосипа Броза Тита окруженог „класицима марксизма“ – с једне стране Карл Маркс и Фридрих Енгелс, а с друге Владимир Иљич Лењин и Јосиф Висарионович Стаљин. На излазу из станице ка Немањиној улици била је предвиђена парола „Живела социјалистичка Југославија!“ и по један већи цитат из Лењинових списа и Титових говора о индустријализацији. Даље Немањиним, низале су се партијске и државне заставе и пароле „Истина мора победити!“, „С Титом у рату, с Титом у изградњи социјализма!“. Поред натписа била је постављена његова слика и застава ФНРЈ, а одатле, према Славији, слике Марка, Енгелса, Лењина и Стаљина, те председника свих република ФНРЈ и републичке заставе.

На ободу Славије било је предвиђено место за слике свих чланова Политбироа ЦК Србије и паролу „Живео Централни комитет КП Србије!“. Следиле су још једном слике четири „класика марксизма“, парола „Пролетери свих земаља, уједините се!“, Титова слика и парола „Народ, Партија, Тито – то је једно!“. Сâм кружни ток Славије био је резервисан за изложбу различитих машина, украшену заставама и бакљама. Одатле, према Теразијама, на згради Народног фронта Србије било је предвиђено место за слику председника Владе НР Србије, Петра Стамболића, партијске заставе и паролу „Живео Народни фронт!“.

Фасаде хотела *Москва* и *Касина*, Игуманове палате и палате „Албанија“ на Теразијама су биле предвиђене као *подлога* за партијске и државне заставе, портрете „класика марксизма“ и чланова Политбироа ЦК КПЈ. Од парола су наведене: „Живело јединство и сарадња социјалистичких земаља на принци-

¹⁷ Tomazo Kampanela, *Grad Sunca: sa studijom Pola Lafarža o T. Kampaneli ili O ideji republike pesnički dijalog*, (Beograd: Balkanska Gnoza–Pešić i sinovi, 2001), str. 12–16.

¹⁸ АЈ, 507, VIII П/1b58 (1–7), ЦК КПЈ, Управа пропаганде и агитације бр. 2291, 28. 3. 1949. План прославе Првог маја 1949. године, Пароле и слике на зградама у Београду за 1 мај 1949 године, 15. април 1949.

пима равноправности и искрености!“ и „Пролетери свих земаља, уједините се!“. Карактеристично, тражено је да слике Тита и „класика марксизма“ буду велике и једнаких димензија, а слике чланова Политбироа нешто мање.¹⁹ Дуж трасе од Теразија до Калемегдана била је предвиђена слична иконографија: на Студентском тргу Титова слика и натпис „Доле потпаљивачи новог светског рата!“; на фасади Капетан-Мишиног здања већи цитат из Титовог говора о бризи „народне власти“ за развој науке и одломак из текста тадашњег потпредседника Владе ФНРЈ Едварда Кардеља о „нашем васпитном раду у масама“.

На улазу у Калемегдан биле су предвиђене пароле: „Интернационализам на речима а национализам на делу – то је право лице наших клеветника!“; на бедему испод статуе Победника „Нека јача братство и јединство народа Југославије у борби за социјализам!“ и „Нека живи народни фронт, радни колектив наше социјалистичке домовине!“ и тако до гроба народног хероја Иве Лоле Рибара, где су се, уз упаљене буктиње и рефлекторе, вијориле црвене заставе.²⁰

Управа за пропаганду и агитацију ЦК КПЈ строго је водила рачуна о портретима које би требало да носе учесници првомајске поворке, о њиховом редоследу и величини. За параду 1947. године били су предвиђени, осим обавезног Титовог, портрети највиших руководиоца КПЈ.²¹ Следили су портрети Лењина, Стаљина и Молотова, те партијских и политичких лидера „народних демократија“.²² Најзад, предвиђени су и портрети народних хероја Иве Лоле Рибара, Радета Кончара и других народних хероја чији су култови били незаобилазни део васпитања младих Југословена.²³

У директиви о прослави Првог маја 1948. године, Вељко Влаховић је, испред Управе за агитацију и пропаганду, дао прецизне смернице о сликама које би требало да носе учесници поворке. Слике Тита и четири „класика марксизма“ стајале би на челу колоне, одмах иза грба ФНРЈ. На паради из 1947. године, приметио је, било је превише Стаљинових слика, као и портрета других совјетских руководиоца, док није било довољно слика Маркса и Енгелса. Изгледало му је као да је прослава била у некој од совјетских република, те се

¹⁹ АЈ, 507, VIII П/1б58 (1–7), ЦК КПЈ, Пароле и слике на зградама у Београду за 1. мај 1949. године, 15. април 1949.

²⁰ Ibidem.

²¹ Наведени су: секретари КПЈ Едвард Кардељ, Александар Ранковић и Милован Ђилас; чланови Политбироа Благоје Нешковић, Сретен Жујовић Црни, Моша Пијаде, Борис Кидрич, Андрија Хебранг, Вицко Крстуловић и Ђуро Салај, те угледни члан КПЈ Иван Рибар. (АЈ, 507, VIII, П/1 б-48 (1-4) 1947. година, Списак портрета партијских вођа за које је предвиђено да их носе учесници у паради 1947).

²² Енвер Хоџа (Албанија), Георги Димитров (Бугарска), Болеслав Бјерут (Пољска), Клемент Готвалд и Едуард Бенеш (Чехословачка). (Ibidem).

²³ На списку се налазе још: Иван Милутиновић, Тоне Томшич, Марко Орешковић, Ђуро Стругар, Вукица Митровић, Жарко Зрењанин и Франце Розман. (АЈ, 507, VIII П/1б58 (1–7), ЦК КПЈ, Пароле и слике на зградама у Београду за 1. мај 1949. године, 15. април 1949).

та грешка не сме поновити. Што се тиче руководиоца КПЈ, тражио је да се утврди прецизна сразмера у броју портрета сваког од њих понаособ, као и у погледу њихових димензија.²⁴

Титову слику је, наравно, била обавезна да носи свака група и она је доминирала по својим размерама. Влаховић је тражио да унутар једне групе све слике руководиоца буду истих димензија, али би требало, како је рекао, да се избегне униформност, те да се да „иницијатива масама“ у одабиру рамова слика и осталих украса. Задатак да носе портрете председника влада република припао је делегацијама сâмих република. И, последња инструкција Вељка Влаховића била је она да „Карикатуре не треба да се носе у поворци.“²⁵

Припремајући се за прославу 1949. године, Савез синдиката Југославије је наложио Министарству рударства ФНРЈ да припреми графиконе који приказују његове резултате у испуњењу Првог петогодишњег плана. На једном камиону би требало да буду постављени примерци руда које се ваде у Југославији и велика мапа са приказом рудних богатстава. По боковима камиона би тебало да буду исписане мотивационе поруке: „Имамо ли угља? Имамо ли нафте? [...] Да, имамо!“ Други камион би носио макете рударских машина уз пароле које сведоче о постигнутим резултатима и плановима за наредни период.²⁶

У документарној грађи о првомајској паради 1950. године налази се шема поворке Комитета за електропривреду ФНРЈ. Било је предвиђено да Комитет учествује са чак 17 камиона натоварених макетама, које приказују развој електропривреде у Југославији. Уз макете биле су предвиђене још слике Тита, награђених колектива и ударника, те графикони и шеме који приказују резултате рада електропривреде. Као посебан детаљ, биле су предвиђене карикатуре о „клеветничкој кампањи Информбироа“. Процењено је да ће тако осмишљен конвој заузимати око 200 метара.²⁷

Општи визуелни утисак првомајске прославе употпуњавали су и излози продавница дуж трасе параде, који су били уступани појединим државним надлештвима и предузећима ради приказивања резултата. Сачуван је нацрт излога

²⁴ Част да буду присутни на највећем броју портрета (до 40) припала је секретарима КПЈ Едварду Кардељу, Александру Ранковићу и Миловану Ђиласу. Нешто мања част (до 20 портрета) указана је члановима Политбироа ЦК КПЈ Благоју Нешковићу, Борису Кидричу, Моши Пијадеу, Сретену Жујовићу, али и Ивану Рибару, који је био угледан, али не и тако високо рангиран појединац у партијској хијерархији. Члановима Политбироа Вицку Крстуловићу и Ђури Салају припала је част да буду присутни у поворци са 15 до 20, а Франу Лесковшеку, Светозару Вукмановићу Темпу, те генералима Кочи Поповићу и Ивану Гошњаку са 10 до 15 портрета. (АЈ, 507, VIII, II/1 – (1–71) (К–2) Вељко Влаховић, Управа за агитацију и пропаганду ЦК СКЈ – републичким ЦК, Београд, 8. март 1948.)

²⁵ Ibidem.

²⁶ АЈ, 117, 132-307, Централни одбор Савеза синдиката Југославије Министарству рударства ФНРЈ, 4. април 1949.

²⁷ АЈ, 117, 132-307, Шема првомајске поворке Министарства електропривреде, 1950.

који је представао Генералну дирекцију Савезне индустрије дувана. Излог, који би требало да на посматраче делује „поучно и информативно“ био је димензија 2,5 x 2 x 1,5 m. Било је предвиђено да на његовој задњој страни стоји карта ФНРЈ са назначеним подручјима производње дувана. Леви и десни угао били су намењени приказивању статистичких података: колико је цигарета и других производа планирано да се произведе, колико је било произведено; ту је била и обавезна парола „Живео Први мај!“. Простор између спољашњег стакла и карте ФНРЈ био би испуњен примерцима различитих врста дуванских производа. Савезна индустрија Дувана тражила је да јој се уступи један од излога у улици Маршала Тита (данас Краља Милана) или на Теразијама.²⁸

Државно предузеће *Југословенска књига* је, као одговор на пропаганду Информбироа, одлучило да прикаже списак објављених књига совјетских аутора и аутора из земаља народних демократија, те повећани обим издавачке делатности у ФНРЈ у односу на раздобље од пре Другог светског рата. Стога је решила да посебно одабраним књигама и паролама украси излог своје главне продавнице у приземљу палате „Албанија“.²⁹

„Прокрстариће улицама Београда са песмом и музиком“ или пратеће приредбе уз првомајску параду

Парада од Славије до палате „Албанија“ била је централна свечаност првомајских празника. У данима који су претходили и током сâмог 1. маја одржавале су се, на различитим локацијама у Београду, бројне мање манифестације.

Припремајући се за прославу 1946. године, Одбор је одлучио да целокупна манифестација почне 30. априла, отварањем изложбе о резултатима тзв. социјалистичког такмичења између синдикалних организација града Београда. У форми графикона, дијаграма, фотографија и зидних новина она је приказивала постигнуте резултате у обнови и изградњи престонице ФНРЈ. По отварању изложбе, уследила је Свечана академија на Коларчевом народном универзитету у којој је наступио КУД „Абрашевић“, а на крају вечери је у Народном позоришту одржан концерт аматерских фолклорних ансамбала из различитих крајева земље и балета Народног позоришта.

У различитим рејонима града биле су организоване мање, локалне приредбе. Рецимо, у VII рејону, у Дому културе на Сењаку одржан је концерт културно-уметничке групе Индустрије мотора Раковица, Удружења Македонаца, једног академског хора и омладинске уметничке групе Завода за израду новчаница.

²⁸ АЈ, 117, 132-307, Генерална дирекција Савезне индустрије дувана, Предлог за аранжирање излога и поворку 1. маја, 9. април 1949.

²⁹ АЈ, 117, 132-307, Државно предузеће *Југословенска књига*, Београд, 25. април 1949.

На сам дан празник је одржан низ приредби, закључно са свечаним концертом увече. Омладинске културно-уметничке групе су рано ујутру започеле свој програм на различитим локацијама, а после подне је одржана фудбалска утакмица између Фискултурног друштва „Торпедо“ из Ријеке и Фискултурног друштва „Металац“ из Београда.³⁰ У вечерњим часовима је одржан концерт Београдске филхармоније на платоу испред Народне скупштине, који је преношен и преко радија. Програм је био замишљен у духу словенског братства, будући да су сви словенски народи градили социјализам. На крају манифестације изведен је ватромет на Калемегдану.³¹

Првوماјске свечаности 1949. године почеле су 29. априла серијом спортских манифестација, вашаром и циркусом у парку Ташмајдан. Закључно са 1. мајем, играни су турнири у тенису, стоном тенису, рвању, кошарци, фудбалу и рукомету; одржан је атлетски митинг, коњске трке и веслачко такмичење. На свим овим спортским сусретима ривали су били „репрезентативци“ Загреба, Београда и Војводине.³² Последњег дана априла игране су позоришне представе: „Дундо Мароје“ Марина Држића (Југословенско драмско позориште), „Уносно место“ Александра Островског (Београдско драмско позориште) и одломак из опере „Еро са онога свијета“ Јакова Готовца (Народно позориште) на отвореној сцени.³³

Вече 1. маја било је резервисано за већ традиционални свечани концерт на платоу испред Народне скупштине. Као и претходне две године, програм је био преплављен музиком социјалистичког реализма³⁴, али нису извођена дела совјетских аутора, попут „Поеме о Стаљину“ Арама Хачатурјана, која је била на програму 1947. Као и ранијих година, концерт је почињао извођењем „Интернационале“ Луја Дежетера. Следиле су тзв. масовне песме које су славиле револуционарни рат и Први петогодишњи план: „Првوماјска“ Крешимира Барановића, „Уз маршала Тита“ и „Стег Партије“ Оскара Данона, „Нашој Армији“ и „Новој Југославији“ Николе Херцигоње, „Песма Изградње“ Михаила Вукдраговића, „Петољетка зове“ Боровоја Симића и „Југословенска партизанска рапсодија“ Јована Бандура. Концерт су извели удружени оркестар Централног дома Југословенске армије, хор и оркестар Радио Београда, хорови више

³⁰ „Торпедо“, претставник Истре, заслужено је победио 'Металца' са 3:2, *Политика*, 3. мај 1946.

³¹ Програм концерта био је следећи: Рајнхолд Морицевич Глијер, „Пријатељство међу народима“; Беджих Сметана, „Влтава“; Антоњин Дворжак, „Словенске игре“; Анатолиј Љадов, „Руске народне песме“; Пјотр Иљич Чајковски, „Четврта симфонија“ (два става) и две игре из „Охридске легенде“ Стевана Христића. (АЈ, 507, VIII, II/1 б-48 (1-4), 1946).

³² АЈ, 507, VIII II/1-б-58 (1-7), Културноуметничке, спортске и забавне приредбе, 1949. година.

³³ Ibidem.

³⁴ Више о музици социјалистичког реализма и тзв. масовној песми у: Иван Хофман, „Под стегом Партије. Музика социјалистичког реализма – примери СССР и Југославије“, *Годишњак за друштвену историју* XII, 1-3, Београд, 2005, стр. 41-63.

културноуметничких друштава, вокални солисти Београдске опере и диригент Михаило Вукдраговић.

Паралелно са концертом уметничке музике, на различитим локацијама у граду су одржана народна весеља, уз учешће аматерских фолклорних ансамбала, те биоскопске представе на отвореном. Приказани су кратки филмови о, по насловима је несумњиво, спровођењу Првог петогодишњег плана: „Пети конгрес КПЈ“, „Прве светлости“, „Радничка одмаралишта“, „Нови задружни дом“, „Трећа смена“, „Никшић–Титоград“ и „Угаљ и људи“.³⁵

„Народ, Партија, Фронт и Тито“ или првомајске пароле

Пароле које су носили учесници првомајских поворки, или оне истакнуте на фасадама различитих зграда, биле су израз актуелене политике КПЈ. Грубо се могу поделити на оне које се односе на међународни положај Југославије (и њеног места у *породици* социјалистичких земаља) и на оне које се односе на изградњу социјализма у Југославији.

Спољнополитичке пароле из 1946. године приказивале су Југославију као одлучног борца против фашизма и као државу која се чврсто определила да гради социјализам са СССР и народним демократијама. Типичне су: „Очувајмо тековине победоносне борбе Уједињених народа!“; „Пролетери свију земаља уједините се у борби против остатака фашизма и реакције!“; „Поздрав енглеском и америчком народу у њиховој борби за мир и демократију!“; „Живео друг Стаљин, генијални вођа праведног човечанства!“; „Живео савез са братском Пољском!“; „Живео савез са пријатељском Албанијом!“ и „Нека живи херојска борба шпанског народа!“. Поједине пароле биле су упућене бившим западним савезницима, од пролећа 1945. непомирљивим идеолошким противницима у започетом Хладном рату, као прекор због учињених неправди: „Правда Трсту – Трст Југославији!“; „Корушка Југославији“ и „Тражимо изручење Павелића! Јасеновац, Керестинец, Лепоглава, Козара, Глина – траже правду!“.

Типичне унутрашњеполитичке пароле имале су у фокусу обнову ратом разорене домовине: „С Титом у обнови и изградњи земље!“; „Јединство радника, сељака и народне интелигенције – победа у изградњи земље!“ и „Појачајмо борбу против штеточина и саботера!“.³⁶

Различити синдикати носили су пароле карактеристичне за своју струку: „Подижимо углед народног угоститељства и туризма!“; Савеза радника и намештеника хотелско-угоститељске индустрије Југославије или „Очистимо град

³⁵ АЈ, 507, VIII П/1-b-58 (1–7), Културноуметничке, спортске и забавне приредбе, 1949. године.

³⁶ АЈ, 117, 132-307, Списак парола за први мај, 1946. године.

од ђубрета!“ Савеза радника и намештеника комуналних предузећа и установа Југославије, као једна од ретких идеолошки неутралних.³⁷

На првомајским прославама 1947. и 1948. биле су углавном поновљене оне пароле које се односе на СССР и земље народне демократије. Оне упућене парламентарним демократијама биле су оштрије него раније, као: „Живјели народи који дају отпор плановима америчких империјалиста и њихових помагача!“ Доминантна тема унутрашњеполитичких парола била је о Првом петогодишњем плану: „Такмичење, то је наш систем рада!“; „Убрзајте ове године производњу и смањујте још више трошкове производње – Тито!“ и „Индустријализацијом и електрификацијом наше земље створићемо од ње цватућу домовину радних људи!“³⁸

Сукоб са Информбироом 1948. године одразио се на садржај првомајских парола, јер је велики број њих наглашавао право ФНРЈ да самостално гради социјализам и развија односе са другим државама на равноправној основи, као: „Живела изградња социјализма у нашој земљи – моћан допринос победи социјализма у свету!“; „Раскринкавајмо ратнохушкачку политику капиталистичких монопола и информбироваца!“ и „Хегемонистичка политика совјетске владе је опасност за мир међу народима!“³⁹

Напуштање крутог, директивног начина управљања свим сегментима друштва и привреде и увођење радничког самоуправљања 1950. године⁴⁰ добило је свој израз у првомајским паролама из 1951. године: „Живели раднички савети, основа наше социјалистичке демократије!“ и „Боримо се за културно, стручно и економско уздизање радничке класе, за оспособљавање у управљању привредом!“⁴¹

Почетак педесетих година 20. века био је у знаку значајних промена спољнополитичког положаја Југославије. Земља је изашла из изолације у којој се нашла притиснута сукобом са Информбироом. Влада ФНРЈ склопила је више повољних уговора са Владом САД и почела је активно да користи културу југословенских народа као оруђе своје спољне политике.⁴² Стаљинова смрт марта

³⁷ АЈ, 117, 132-307, ГО Јединствених синдиката радника и намештеника Југославије – свим ЈСРНЈ, централним управама синдикалних савеза и месним синдикалним већима, 22. април 1946.

³⁸ АЈ, 507, VIII, II/1 б-48 (1-4), Пароле за Први мај 1947; АЈ, 507, VIII, II/1 – (1-71) (К-2), Вељко Влаховић, Управа за агитацију и пропаганду ЦК СКЈ – републичким ЦК, Београд, 8. март 1948.

³⁹ АЈ, 507, VIII, II/1 б-62 (1-5), Списак парола за 1. мај, 8. април 1950; АЈ, 507, VIII, II/1 б-63 (1-2), Списак парола за 1. мај 1951. године.

⁴⁰ Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, (Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1998); Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952.* (Београд: Rad, 1988).

⁴¹ АЈ, 507, VIII, II/1 б-63 (1-2), Списак парола за 1. мај 1951. године.

⁴² „Културна политика Југославије 1945-1952. Зборник докумената II“, прир. Б. Докњић, М. Ф. Петровић, И. Хофман, (Београд, Архив Југославије, 2009); Dragan Bogetić, *Jugoslavija i*

1953. године, учвршћивање положаја Никите Хрушчова на челу СССР и почетак дестаљинизације прве земље социјализма, допринели су отопљењу односа и успостављању сарадње две социјалистичке земље на бази равноправности, што је формализовано *Београдском декларацијом* из 1955. и *Московском декларацијом* из 1956. године.⁴³ Истовремено, Југославија је почела да се приближава новоформираним државама, бившим колонијама у Азији и Африци, чиме су отпочели њени напору у изградњи будућег Покрета несврстаних.⁴⁴

Првомајске пароле из последњих година шесте деценије 20. века су у потпуности одражавале све наведене промене: „Активна мирољубива коегзистенција – темељ југословенске спољне политике!“; „Политика блокова отежава јединство света у борби за мир и сарадњу народа!“; „За неодложну забрану атомског оружја, за опште разоружање, за употребу атомске енергије у мирољубиве сврхе!“⁴⁵

Филм „Парада“ Душана Макавејева – празник као рутина

Краткометражни документарни филм „Парада“ из 1962. године редитеља Душана Макавејева приказује како теку припреме за првомајску параду на улицама Београда.⁴⁶ Мајстори постављају бину, радници градске чистоће чисте централне градске улице, активисти Социјалистичког савеза радног народа Југославије (ССРНЈ), синдиката и других друштвено-политичких организација

Zapad 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u, (Београд: Службени лист СРЈ, 2000); Bojan Dimitrijević, „Југославија и НАТО 1951–1958, skica intenzivnih vojnih odnosa“, *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961, Zbornik radova*, (Београд, Институт за новiju историју Србије, 2008), str. 255–274; Мирослав Перишић, „Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем. Култура – ослонац, претходница и саставни део спољне политике“, у: *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, (Београд, Институт за новiju историју Србије, 2007), str. 237–279; Иван Хофман, „’Фолклорна дипломатија’ – улога музичког фолклора у спољној политици Југославије 1949–1971“, *Архив, часопис Архива Југославије*, XXII, 1–2, 2021, стр. 137–162.

⁴³ *Југославија–СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР: 1946–1964.*, Том 1, прир. Љубодраг Димић, (Београд: Архив Југославије, 2014).

⁴⁴ Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, (Београд: Институт за савремену историју, 1990); Aleksandar Životić, „Југославија и Блиски исток (1945–1956)“, у: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*, (Београд: Институт за новiju историју Србије, 2008), str. 483–496; Srđan Miletić, „Југославија и Земље Магреба 1956–1958“, у: *Spoljna politika Jugoslavije*, str. 497–512; Dmiatar Tasić, „Откривање Африке. Југословенско-етиопски односи и поједи југословенске афричке политике 1954–1955“, у: *Spoljna politika Jugoslavije*, str. 513–525; Jovan Čavoški, „Југославија и Азија (1947–1953)“, у: *Spoljna politika Jugoslavije*, str. 526–543; Dragomir Bondžić, „Stipendisti iz Indije i Burme u Jugoslaviji 1951–1955“, у: *Spoljna politika Jugoslavije*, str. 558–570.

⁴⁵ АЈ, 507, VIII, II/1 б-64 (1–2), Пароле за први мај 1957. године, пов. бр. 716, 1957.

⁴⁶ Душан Макавејев, *Парада*, (Београд: Дунав филм, 1962, 10 мин.) <https://www.youtube.com/watch?v=b9fKQ8SyPDQ> (прист. 7. април 2026).

постављају украсе, транспаренте и велике слике Тита, руководиоца СКЈ и „класика марксизма“. Учесници параде се на прилазима центру града намештају у редове и колоне слушајући команде својих предводника. Знатижељни грађани окупљају се по тротоарима дуж трасе параде, гурају се, пењу на дрвеће и кровове да боље виде, јер људе одувек привлачи нека гужва, ма шта да је у питању, док милиција настоји да одржи ред.

Наизглед, све је текло уобичајеним током, као и сваког Првом маја. Али, пажљиво око филмског гледаоца приметитиће да у позадини свих ових призора проверама нешто ново – рутина, једно свеprisутно „отаљавање“ посла. Недостајао је жар из певих послератних година.⁴⁷ Недостајала су озарена лица радника који марширају у својим радним униформама или девојака и младића у фискултурној опреми како стоје на камиону у позама као да управо чине „ниски старт“, бацају копље или кладиво.⁴⁸

Време ентузијазма је било завршено. Жар којим је, пре свега, омладина градила инфраструктурне објекте у време Првог петогодишњег плана, ако није потпуно нестао, онда је видно спласнуо. Током 1958. и 1959. године водиле су се, подстакнуте овим утиском, интензивне дискусије о карактеру прославе Празника рада у одборима ССРНЈ и низали су се предлози шта би требало мењати, како би празник остао израз аутентичних тежњи градитеља социјализма у Југославији.⁴⁹ Председништво Градског одбора ССРНЈ у Београду, извршило је анализу прославе из 1957. године⁵⁰ и извело је одговарајуће закључке.⁵¹

Пре свега, масовне параде, у којима су учествовали и представници радника и одабране јединица Југословенске народне армије, заузиле су огроман простор, паралисале су центар града и биле су ризик по безбедност грађана.⁵² Подразумевале су учешће хиљада људи, који су, преко својих одбора ССРНЈ, били преоптерећени различитим задужењима, као што су: израде парола, плаката, шема и графикана, те њихово ношење у дугачким колонама. Зато аутора

⁴⁷ Видети: *Филмске новости*, бр. 18, „Београд 1. мај 1947.“ снимео М. Вучичевић, <https://www.youtube.com/watch?v=WOroBEraDAg>, (прист. 7. април 2026).

⁴⁸ Видети: фотографију „Такмичари за значку фискултурника на Првомајској паради“, Београд, 1947. у монографији Миланке Тодић, *Фотографија и пропаганда 1945–1958...*, стр. 53. и сродне фотографије на странама 42–52.

⁴⁹ „Првомајска прослава би требало да буде „поворка срећне заједнице, неког сретног радног народа, а не поворка која се вуче, где су људи уморних лица, мрзовољни“. (АЈ, Социјалистички савез радног народа Југославије (даље 142), ф. 26, јед. 81, Стенографске белешке са састанка Одбора за прославу Првог маја, 13. јануар 1959).

⁵⁰ Видети: филмску репортажу о прослави 1957. године „1. мај 1957“, <https://www.youtube.com/watch?v=-irfrs8uYhY> (прист. 9. април 2026).

⁵¹ АЈ, 142, 26–81, Предлог за одржавање прославе Првог маја 1958. године у Београду, 1957. или 1958.

⁵² Исти извор наводи да је на паради 1957. једна осмогодишња девојчица смртно страдала под гусеницама тенка, док је једна жена изгубила руку. (Ibidem).

„Предлога за одржавање прославе 1958. године“ није чудило видљиво засићење многих грађана тако осмишљеном манифестацијом. Парада је, поврх свега, била прилично скупа и подразумевала је додатне трошкове око поправки улица којима су прошла оклопна возила. Зато је Градски одбор ССРНЈ предложио да будуће прославе буду без параде, да садрже разноврстан културно-просветни, спортски и забавни програм у Београду и широј околини, да се организују игранке за омладину на градским трговима, манифестације намењене деци, те излети до популарних излетишта у околини престонице ФНРЈ. Војне параде нису биле одбачене у потпуности, већ је било предложено да се одржавају само у поводу одеђених годишњица и др. посебних прилика.⁵³

Савезни одбор ССРНЈ се сложио са предлозима београдског,⁵⁴ те су вишедневну прославу 1958. године чиниле манифестације посвећене радницима на Коларчевом народном универзитету, у дворани Дома синдиката и другим установама културе: вече друштвено ангажоване поезије, концерт првака Београдске опере, пројекције документарних филмова о изградњи земље, изложба сликарских и вајарских радова радника ликовних уметника. Омладини је била намењена представа „Песма“, према истоименом, у том тренутку веома популарном, роману Оскара Давича, у извођењу „Атељеа 212“.⁵⁵

Дискусије о карактеру прославе Празника рада биле су настављене и у 1959. години. Дилема о оправданости вишечасовних парада са више хиљада учесника, уз присуство војске или без ње, је остала.⁵⁶ Истовремено, тражило се више забаве и игранки, пре свега у складу са сензибилитетом омладине. Упркос недоумицама и отпорима појединих конзервативних чланова СКЈ, ССРНЈ и других друштвено-политичких организација, прослава Првог маја у Београду губила је дотадашњи масовни, изразито војнички карактер. Његова идеолошка оштрица, тако изразита у првим годинама након Другог светског рата, те у зениту сукоба са Информбироом, била је отупела. Прослава Међународног празника рада у Београду (и следствено у читавој ФНРЈ) имала је све више карактер забаве за широке слојеве друштва у парковима и др. зеленим површинама на ободу града, по чему ће бити препознатљива наредних деценија.

⁵³ Предложено је било организовање „великих монстр концерата“ уметнички обликованог популарног програма на стадиону ЈНА, стадиону Ташмајдан и др. местима где може да се окупи велики број гледаоца. (Ibidem).

⁵⁴ АЈ, 142, 26–81, Савезни одбор ССРНЈ, *Из записника*, 1958.

⁵⁵ АЈ, 142, 26–81, Организационо-политички секретаријат Савезног Одбора ССРНЈ, Предлог прославе Првог маја у Београду 1959. 30. јануар 1959; Више о популарности романа *Песма* Оскара Давича, нарочито у редовима урбане омладине у: Предраг Ј. Марковић, *Београд између истока и запада 1948–1965*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1996), стр. 412.

⁵⁶ Према речима једног дискусанта: Настојати „да [парада] не личи ни на Русе ни на Кинезе“. (АЈ, 142, 26–81, Стенографске белешке са састанка Одбора за прославу Првог маја, 13. јануар 1959).

Izvori i literatura

Arhiv Jugoslavije. Savez sindikata Jugoslavije (117)

Arhiv Jugoslavije. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, (142)

Arhiv Jugoslavije. Savez komunista Jugoslavije, (507)

Jugoslavija–SSSR: „Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR, 1946–1964.“ Tom 1. priredio Ljubodrag Dimić. Beograd, Arhiv Jugoslavije, 2014. (ćirilica)

Kulturna politika Jugoslavije 1945–1952. Zbornik dokumenata II. priredili B. Doknić, M. F. Petrović i I. Hofman. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009. (ćirilica)

Politika (ćirilica)

Službeni list FNRJ (ćirilica)

Dušan Makavejev, *Parada*, 1962. <https://www.youtube.com/watch?v=b9fKQ8SyPDQ> (pristupljeno 7.4.2026)

Filmske novosti, br. 18, „Beograd 1. maj 1947“. <https://www.youtube.com/watch?v=WOrO-BEraDAg> (pristupljeno 7.4.2026)

1. maj 1957. <https://www.youtube.com/watch?v=-irfrs8uYhY> (pristupljeno 7.4.2026)

„Velibor Jonić“. *Wikipedija, slobodna enciklopedija.* https://sr.wikipedia.org/sr-el/Velibor_Jonić (pristupljeno 14.4.2026)

Asman, Alaida. *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti.* Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.

Asman, Alaida. *Oblici zaborava.* Beograd: Biblioteka XX vek, 2018.

Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u.* Beograd: Službeni list SRJ, 2000.

Bogetić, Dragan. *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990.

Bondžić, Dragomir. „Stipendisti iz Indije i Burme u Jugoslaviji 1951–1955“. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008, str. 558–570.

Čavoški, Jovan. „Jugoslavija i Azija (1947–1953)“, u: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008, str. 526–543.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952.* Beograd: Rad, 1988.

Dimitrijević, Bojan. „Jugoslavija i NATO 1951–1958, skica intenzivnih vojnih odnosa“. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008. str. 255–274.

- Dorđević, Jelena. *Političke svetkovine i rituali*, Beograd: Margo-Art, 1997.
- Hobsaum, Erik. *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2002.
- Hofman, Ivan. „'Folklorna diplomatija' – uloga muzičkog folklora u spoljnoj politici Jugoslavije 1949–1971“. *Arhiv. časopis Arhiva Jugoslavije*, XXII, 1–2, 2021, str. 137–162. (ćirilica)
- Hofman, Ivan. „'Socijalističko takmičenje' na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946–1951.“ *Istorija 20. veka*, XXXII/2, 2014, str. 155–170.
- Hofman, Ivan. „Pod stegom Partije. Muzika socijalističkog realizma – primeri SSSR i Jugoslavije“. *Godišnjak za društvenu istoriju* XII, 1–3, 2005, str. 41–63. (ćirilica)
- Kampanela, Tomazo. *Grad Sunca: sa studijom Pola Lafarža o T. Kampaneli ili O ideji Republike pesnički dijalog*. Beograd: Balkanska Gnoza–Pešić i sinovi, 2001.
- Kuljić, Todor. *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
- Kuljić, Todor. *Tanatopolitika. Sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti*. Beograd: Čigoja štampa, 2014.
- Manojlović Pintar, Olga. *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, Čigoja, 2014. (ćirilica)
- Marković, Predrag J. *Beograd između istoka i zapada 1948–1965*. Beograd: Službeni list SRJ, 1996. (ćirilica)
- Miletić, Srđan. „Jugoslavija i Zemlje Magreba 1956–1958“. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008. str. 497–512.
- Perišić, Miroslav. „Veliki zaokret 1950: Jugoslavija u traganju za vlastitim putem. Kultura – oslonac, prethodnica i sastavni deo spoljne politike“. U: *Pisati istoriju Jugoslavije: vide-nje srpskog faktora*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007, 237–279. (ćirilica)
- Petranović, Branko. *Jugoslavija na razmeđu (1945–1950)*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1998. (ćirilica)
- Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.
- Pijade, Moša. „Prvi maj 1945. U znaku pobeđe narodno-oslobodilačke borbe, u znaku heroizma rada“. U: *Prvi maj 1945*. Beograd, 1945, 3–4. (ćirilica)
- Tasić, Dmtar. „Otkrivanje Afrike. Jugoslovensko-etioipski odnosi i počeci jugoslovenske afričke politike 1954–1955“. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008, 513–525.
- Todić, Milanka. *Fotografija i propaganda 1945–1958*. Banja Luka–Pančevo: Književna za-druka, 2005. (ćirilica)
- Životić, Aleksandar. „Jugoslavija i Bliski istok (1945–1956)“. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008, 483–496.

Summary

BA Ivan Hofman (1969)

“Unity of workers, peasants and popular intelightsia” – celebrations of International Labor Day in Belgrade (1945–1959)

International Labor Day, known also as May Day, was one of the four legally defined public holidays in Socialist Yugoslavia. By celebrating it, the Communist Party of Yugoslavia (Union of Communists of Yugoslavia since 1952) tried to show to both the domestic and international public, the commitment of the citizens of Yugoslavia to the idea of building socialism: how to rebuild the war-ravaged homeland, build the economy in a planned way, and carry out the “socialist transformation of the agriculture”; it wanted to show how socialism defends itself from the “forces of reaction” both external and internal, to prove, then, the untruth of the accusations made in the Informburo *Resolution* and to say that each country should be able to develop its own way of building socialism, without dictating from one revolutionary center.

The celebration of the International Labor Day was, in an organisational sense, a complex multi-day undertaking made up of a series of ritual actions, such as sports competitions, exhibitions, concerts, theater performances and, as the central event on May 1st – a ceremonial parade of thousands of citizens, representatives of various professions, trade unions and professional associations on the streets of Belgrade, decorated with symbols of revolutionary war and socialist construction and slogans that succinctly define the tasks of the builders of socialism. Those May Day slogans had changed over time and, through them, all internal and foreign political changes of Yugoslavia could be *read* in the considered chronological framework of 1945–1959.

Key words: International Labor Day, Socialist Yugoslavia, Belgrade, mass political spectacle, political slogans, the culture of remembrance.